

Variants.

I.

DOEXC: S NCAΛ
N NVIN: NV
ENΛΔΛC: X

Príncipe Pio: pl. 58, núm. 120.

En Phillips *Ueber das Iberische alphabet* la publica sense los dos punts en la primera ratlla, y en la mateixa cambia nostra *i* per *Λ*, y en la tercera suprimeix la *X*: tot aixó será per equivocació d' imprenta, puig diu la copia de las *Memorias de la Real Academia de la Historia* qu' es d' ahont nosaltres treyém nostra copia.

II.

POVXC: S NCAΛ
N NVIN: NV
ENΛΔN: I

Transactions of the royal Irish Academy.—Tom. III, pl. 46, núm. 10.

Lo Comte de Laborde la publica en son viatge, *Tom. I, pl. 11, pl. 143, núm. 10*, ab variants importants. Per l'ordre de colocació de las lletres segueix á Bayer (*Transactions etc.*) mes la varia donant la primera ratlla com lo Príncipe Pio, empero per lo segon vers de la mateixa suprimeix la *S* y després de la següent *C* posa *I* y prou.

En la segona ratlla suprimeix la *I*. Y en la tercera treu los dos punts de després de la *n*.

¿Es una nova variant la copia feta per nostre amich En Balari, de la lápida que avuy se troba empotrada en lo mur del Teatro de Sagunt y que dona de la transcripció del Príncipe Pio tan sols las quatre primeras lletres de la primera ratlla, las tres primeras de la segona y las quatre primeras de la tercera, ab cambi de *Δ* per *A* que ha copiat En Balari, ó es una nova lápida?

Restauració. Lo fragment de l' inscripció portat per Ba-

lari, que 'ns sembla indicar que la lápida íntegra tal qual la copiá lo primer Perez Bayer (?) es per sempre perduda, permet intentar una restauració per lo que fa á lo seu valor alfabétich, mes per quedar resolta la qüestió de la restauració queda un punt gravíssim per aclarar, y es el de la forma en que s' ha de suposar escrita.

Havém dit gravíssim per quant se tracta de determinar si s' ha de llegir de dreta á esquerra á la manera semítica ó de esquerra á dreta á la manera europea.

Com la part dreta de l' inscripció es trencada, no podém saber com acaba y per consegüent, si per la dreta comensaba l' inscripció en línea, puig mentres de las copias d' En Balari y del Príncipe Pio, sembla que s' hagi de llegir d' esquerra á dreta, de las copias de Perez Bayer y de Laborde sembla resultar tot lo contrari.

Empero s' ha d' observar una cosa y es, que com lo que determina més la lectura de dreta á esquerra es l' última ratlla del Príncipe Pio que surt ab sis lletras, reduhidas á cinch aquestas conforme als demás, ja s' aplaneixen las dificultats, puig feta la supressió desapareix la desigualtat de las líneas.

Escribintla donchs de dreta á esquerra conforme resulta de comparar las quatre variants, aixó es, donant per cada lletra la major suma d' autoritats, tenim que resulta la transcripció de Perez Bayer com la mes autorizada (n.º II) empero en la segona ratlla tenim **V** y **⚡**, mes ja 's compren quant fàcilment l' una surt de l' altre allargant las camas, com se veu clarament per la primera ratlla; aixís nosaltres proposém que 's llegeixi **⚡** per quant en lo dit lloch mentres lo Príncipe Pio sol llegeix **⚡**, Perez Bayer, lo Comte de Laborde, Balari, llegeixen **⚡**. Y per últim la seguretat que tenim de l' exactitut de la copia d' En Balari fa que adoptém sens vacilar la dita lletra per la nostra lectura.

Transcripció:

ללכים : כתועא
...כך : נבבני
...ת : גדליה

Lectura.—De dreta á esquerra:

ל לכים : כתועא ...בן : נב בני ...ת : גדליה

ל לכים *A Lakis.*—Lakis, nom propi ben conegut, *in planitie tribus Judæ quod olim sedes regia Cananæorum fuerat: diu Geseni.*

כתועא—*katvoa*, aquest nom no 's troba en la Bíblia, mes á nosaltres nos sembla que lo explican los noms *katvoa* ó *kauoa* dels epitafis Berebers. (1)

Los altres dos noms propis נב, *Nebo*, y גדליה, (n) *D' Elaie* son noms bíblichs ben coneguts.

Donchs la lectura que nosaltres proposém es la següent:
A Lakis Katvoa... fill de Nebo (dels fills,) dels beni... t D' Elaie.

Núm. IV.

PROCEDENCIA.—De Sagunt.

Variants.

I. 𐤌𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕𐤕𐤕
𐤌𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕𐤕𐤕

Ximeno. Tomo I, pl.

II.
𐤌𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕𐤕𐤕

Erro.—pl. 161, lam. IV.

(1) *Journal asiatique.*—*Etudes berbers*, par Mr. J. Helevy.—T. III.—Epitafis núms. 74, 95 y 105.

III.

.
IA<P<Y*Trans. pl. 45, núm. 8.*

IV.

NE<SE<P<Y
IA<P<Y<X<*Trans. pl. 45, núm. 12.*

V.

NE<SE<P<Y
IA<P<Y<X<*Príncipe Pio, pl. 58, núm. 118.*

Restauració. La restauració d' aquesta lápida seria cosa facilíssima si no fos la variant que introduheix una lletra en la segona ratlla X ó ✕ desconeguda per los altres autors citats, I, II, III. ¿Qué fer en aquest cas?

Si la variant IV donés per la lletra en cuestió una forma igual á la V, podriam dar més crédito al cambi, pero quan á més del cambi de dita lletra la variant IV ne introduheix un' altre, la P per conte de E, variant desconeguda per los altres autors, no veyém com dar crédito á la variant X, ✕.

Deixém, donchs, en lloch apart la variant dita, y fent lo mateix per la P, tenim que la variant general es Y ó V per E, exactament la cuestió de la lápida anterior que nosaltres ressellém en igual sentit llegint 2.

Queda la variant A. A. A. La suma de variants donan A, pero nosaltres havém de fer ressaltar que Erro, *obr. cit. pl. 161*, diu: «que Ximeno cometé l' error de «ajaure un poch la jucla de la lletra sent aixís que havia «d' estar en mitj.»—¿Aquesta observació d' Erro, es propia del seu modo de veure l' alfabet ibéric ó bé perque tingués coneixement de la lápida?

Com després de tot la jucla no altera lo valor de la radical, nosaltres posarem en la restauració adjunt **Λ**, y dirá:

𐤒𐤕𐤓𐤕𐤕𐤕
𐤀𐤕𐤕𐤕𐤕𐤕

Transcripció.

נצאבסרוב
בנצאכלב

Lectura.—De dreta á esquerra.

נצאב סר בן בן צא—כלב

נצ(א)—*Colócala*, fent us del imperatiu.

סר—*Sar*. Nom propi. Pot esser contracció ó abreviatura del nom *Sardus* que com sabem era lo deu nacional dels Libychs. També podria buscarse aqueix nom, puig lo seu origen africá es evident, per lo bereber *Sarsa* (1) que ja 'ns surt sol com en *Sar*: epitafi núm. 205 dels publicats per Halevy.

בן—*fill*.

בני או בן en constructo *fills de*.

צא כלב.—Aqueix nom nos sembla compost de צא כלב per צה com sona en los noms dels berebers, responent al nom neo púnich שא, nom de deu y de persona. כלב ó sia *Kalb*, es un nom de tribu citada per Herodot. De modo que la tribu libyca dels *Beni Kalb* d' Herodot se trobaria entre los soldats que ab Hanibal vindrian á Sagunt.

(1) Halevy.—*Etudes Berbers*.—Jour. Asiatic etc., núm. 161.

De modo que l' inscripció diu *Colócala*: (la pedra del epitafi) *Sar fill dels Beni Sa-Kalb*.

Com acabém de demostrar per la lectura de las lápidas núms. III y IV, existeix una gran dificultat per ferlas ab seguritat, y es que las copias que d' ellas s' han fet son diferentas y fins contradictorias. Dada aquesta situació ¿qué fer? ¿Donarém las altres que publica lo Príncipe Pio ab diferenta transcripció escrites en los llibres de Perez Bayer y Comte de Laborde? Quan no hi ha seguritat en la lectura ja 's compren que nosaltres nos podém equivocar en las nostras correccions. Per lo tant deixarém d' estudiar unas inscripcions de las que potser un mal pensat nos diria que las arreglém á nostre modo, pera poder llegirlas.

Nostre treball l' aném á emprendre en la lectura de tres inscripcions més de las que no tením que discutir lletra alguna, y una de ellas es tan y tan important, que per sí sola bastaria per acreditar nostre descobriment si s' accepta nostra lectura ó bé si modificantla se llegeix segons nostre sistema.

Aixó dit continuarem nostre treball.

Núm. V.

Procedencia.—Tarragona.

Vet-aquí la lectura que per l' hebraich comporta l' inscripció de la copa de Tarragona y de la que havém donat sa lectura per lo vasch mes amunt.

ז י א נ ו נ

ת ו ה א נ

Lectura.—Llegint l' inscripció de dreta á esquerra ja 's compren que lo segon nom, lo més curt, hauria de resultar escrit al revés, cas de que l' artista portat de la simetria hagués volgut que las camas de las lletras miressin al centro del círcul de la planta de la copa, qu' es lo que succeheix ab la nostra inscripció, donantnos per lo tant una variació important, puig mentres la ◀ es *r* en la inscripció de la primera ratlla, ▶ es *a* en la segona girant la copa.

Aixó dit, nosaltres llegim:

נציר—Natzir

קין—Qun

הלל—Hal-lu

La lectura de *natsir* no presenta cap dificultat, puig vol dir *Reservada, destinada* (la copa) per quant lo *cant*.

Cant en hebreu és *schir* שִׁיר, mes en la nostra inscripció no 's tracta d' un cant qualsevol, sino d' un cant lúgubre, d' una lamentació, *cantus lugubricis, lamentacio*, diu Gesenius. Donchs la copa era per fer libacions fúnebres, tal volta per quan se celebrés una agapa ó convit funerari moda que sembla haber introduhit lo poble hebreu; (entre nosaltres regna aquesta costum fins á últims del sigle xiv de J. C.) puig *Qun* oposat á *shir* vol dir *cant fúnebre*,

La última paraula, de la que ja haviam dit que 'n parlariam en aquest lloch ofereix algunas dificultats de traducció.

Nosaltres havém llegit *Hal-lu*. La sílaba *Ha* correspon exactament á la הָ; la *h* pot passar com aspiració, mes las dos *vaus* que 'ns resultan cap al últim, las doném nosaltres convertidas en una *lamed* y en una *vau*. Aquest cambi 'l fem autorisats per Gesenius, puig diu que 'ls hebreus y *Apud Phænices et Penos* AL *sylaba sæpe mitigatur in AU* com Mokal per Malkar.

Explicada, donchs, la nostra lectura, tenim que *Hal-lu* respon al verb llatí *Laudo*, que entre las sevas transcripcions te la de voler dir *fer oracions fúnebres*, com se pot veure en Freund.

L' inscripció, aixís, nos diu que aquella copa es—*desti-*

nada pel cant quan la oració fúnebre,—venint á sostenir la nostre interperetació la paraula hebreaica *qun* com oposada á *schir*, segons havém explicat.

De modo que l' inscripció diu:

Reservada (la copa) per lo cant de l' oració fúnebre.

Núm. VI.

Procedencia. Barcelona.—Trobada quan lo derribo del arch del carrer de Sant Domingo del Call.

Nostre dibuix es pres del que ha publicat En A. de Bofarull en la seva *Historia critica de Cataluña*, y aixó diém per quant haventse publicat dita inscripció en lo *Museo universal*, any V, pl. 240, sense cap dels símbols que la coronan, com també sense l' apéndice final ahont s' hi veuben los quadradets y triánguls, no sabém nosaltres quina autoritat tingan ditas adicions.

La lectura de nostra lápida implica desde 'l primer moment una dificultat, y es la transcripció de la lletra 7 desconeguda de nostres alfabet ibéricchs, y que 's pot referir lo mateix á la *g* grega, que á la *r* hebreaica y fenicia.

La presencia de una lletra grega no tindria res d' estrany, y com mes d' una vegada ho havém indicat, hi ha que contar sempre ab ditas influencias, puig visitadas y frecuentadas las nostras costas per los grechs, mes polits y civilisats que 'ls aborigenas, lo seu influx naturalment s' havia de fer sentir.

Mes pel cas present no creyém que 's tracti d' una gamma, puig contant ab dita lletra no havém pogut descifrar la lápida, que llegada per resch no 'ns ha ofert cap dificultat, puig en nostra transcripció llegim 7 = 7.

La lectura de la lápida barcelonina es de las mes difíciles que havem trovat. Sa traducció l' havem ensajada per lo grech, per lo celtich y per l' euskar sense resultat satisfactori, y la lectura que 'n donem si bé exacta no 'ns satisfá del tot. La transcripció es:

י כ ב נ
ר א צ ל
י ר

Llegint en la primera ratlla $\Upsilon = \text{נ}$ tenim l' arrel inusitada נכבנ que cambia en caldaich en נכנ y traduheix Gese-ni *scaturivit*. L' idea que comporta aquest temps del verb llatí es la de *rejar*, *manar* (d' ahont la nostre arrel inusitada fonts en Job 38-16.) La י final seria allavors un constructo, fent de la dita arrel un substantiu.

Lo segon nom sempre llegint d' esquerra á dreta se llegeix correctament *Litzar* (el freixa) l' arbre sagrat dels euskars, y l' última ratlla dona lo substantiu *irrigatio* usat com participi en Job, 37, 11. «Regant també arriba á desvaneixer» etc.

La presencia aquí del arbre sagrat dels euskars se pot explicar suposant en l' autor de la dedicatoria un íber que conservés pura la fe de sos pares, puig los euskars poble eminentment agrícola no adoraban mes que las forsas de la naturalesa, de modo y de manera que per ells lo seu deu era lo senyor de las alturas, ó dela altura, *Jaungoiko*, per quant, los pobles agrícols, y en general los pobles de l' antiguetat, suposaban que 'ls deus tenian sa casa dalt de las mes altas montanyas ó dalt dels cims dels mes alts arbres, d' aquí l' adoració d' aquestos. Donchs en la nostre transcripció *Litzar* te lloch de deu, y en lo nostre llenguatge corrent podriam traduhir *Litzar* per deu.

Lo tercer nom no te dificultat, es dir que de יר *irrigatio*, *riego*, *régo*.

La lectura dona;

Las fonts de Litzar (deu) fan lo rego.

Dels quadradets, trianguls y ancles del final no n' havem sapigut que fer, y tota hipótessis seria aventurada.

Núm. VII.—*Procedencia* Túmbul de Castelló.—Existeix en lo Museo arqueològich nacional.—*Lectura*: D' esquerra á dreta.

1 YIOTHTH La Birtsa del 2 Σ: AIOYHN país 3 Σ: Z cap aquesta 4 Z: YHTH ciutat i circuit el 5 YHTH de ma- pala(s) uera no	6 PΣΘ son 7 Z: AIOYHN aquestos lleon(s) 8 Δ: ANNT Adontialu 9 Z: ΔHTH Madid Tadei 10 N ells maleixos 11 VOZT feren 12 ZHZN Auranna	13 *ΦYOHHTH asut 14 Σ: MHNT resistencia 15 INOT prosapia del poble 16 YOT: AOTHTH de ma ciutat 17 HTHTH alegre 18 POTHTH monument 19 Z: HTHTH Belkita 20 Z: HTHTH ciutat Aies(e) 21 Z: HTHTH Prosapia dels Beni el Arse
--	---	--

יִבְרִי—(1). Vet aquí un cas ahont se veu que la **I** ibèrich s' hauria de llegir **i**, y no $u=v$ ó **b** per tenir lo nom escrit en tota correcció.—Aquest cambi de vocal pot representar un cambi de pronúnciaió per lo poble ibèrich, pot representar l' influència grega, d' ahont **I** pot esser v y llegirse **i** y també **u**. Sent innegable l' influència grega en Sagunt, y resultant dirse aixís mateix la fortalesa de Carthago com la de Segunt *Birtsa* ó *Byrtsa*, paraula tinguda per grega ab motiu de la faula de Dido, mes que avuy s' ha probat per Geseni (2) y Renan (3) que es paraula del tot semítica del hebraich בִּירְסָא que en Caldaich y siriach es בִּירְסָא, la corrupció del nom ibèrich, lo cambi de **i** per γ y de γ per **t** indica clarament que lo nom grech havia substituït al nom ibèrich, y axis no s' escriu *Birta*, sino *Birtsa* com ho feyan los grechs.—La **iod** final indica clarament que lo nom està en constructo.

La traducció de la paraula hebraica ó caldaica se pot fer per *arx*, com per *murs*, *murallas*, y nosaltres en virtut de trobarse lo nom en constructo optem per *murs*, com *Birtsa*.

יִיג—Havem justificat en lo nostre silabari la lectura del ghimel ibèrich ab dos juclas com *gai*, *gei* etc. *goi*, *poble*. d' ahont la **sh** final del primer vers no es mes que un signo de genitiu propi de las inscripcions fenicias, ó escrites en llengua fenicia per los pobles occidentals d' Europa com ho ensenya En Halevy per l' inscripció de Nora, y l' inscripció de Tugga.

Tenim donchs com ya sabem lo primer vers explicat y resulta dir

(1) La forma ibèrica de l' alef no la representém de una manera prou exacta, mes nostre imprenta no te caràcter que mes si sembli, y la diferencia es poca puig consisteix en que mentres en l' inscripció se trova la volta agafar del mitj quedant recte lo pal, en la nostra transcripció arranca d' aquest—*Lectura* d' esquerra á dreta.

(2) *Lexico* etc.

(3) *Hist. des langues semitiques*, pl. 125 nota.

∴ *Los murs del poble del* ∴

¿mes es posible que de tal modo dividis los versos l' autor de la lápida de Sagunt? ¿Se pot admetre lo cas d' una ratlla acabant ab una preposició, ab un signo de genitiu? —Nosaltres havem de justificar nostre lectura, lo que esperem fer ab lo següent exemple.—I.' inscripció de Tuga de qu' havem parlat está escrita de la següent manera,

בחרש

. . נגד

etc. . .

que 's llegeix בחרש נגד (1) donchs es un fet comprovat ja per la ciencia.

Lo *segon vers* necessita també una explicació completa.

Lo primer mot es רבא que no 's trovaria en cap Lexich hebraich qui li busqués. Mes com es cosa ben sapiguda que en lo mateix hebraich l' alef cambia subint en ain y viceversa, *ε sæpe emollitur in litteram א*, donchs si aixó es axis per la llengua mare, ab mes motiu s' ha d' admetre que passaria ab pobles sustrets á la seva directa influencia. Per lo dit llegim nosaltres רבע y com רבע trovem ja lo mot, traduhintlo per *pais* fundantnos en la magnífica disertació que per probar tal traducció escrigué En Halevy en la seva citada obra, *planas* 68 á 72.

Y queda sols per explicar lo mot גיהי (ג'ייהי).—Aquest mot tampoch se trova en lo Lexich hebraich: no seria per lo tant poca fortuna la nostra si los sabis d' Europa acceptessin l' explicació y lectura que anem á fer de dita paraula.—La lectura de dit mot tal com sona en l' inscripció es IEIGOUTH, y d' un *pais* *Ieigouth* non ha parlat may cap geógrafo, ni antich, ni modern. Donchs, ¿com y ahont anar á trobar lo pais de *Ieigouth* de l' inscripció de Castelló?

Per arribar á lo nostre fi ens ferem lo següent argu-

(1) Monument de Rouch (fill) de Nagid.—*Mélanges d' épigraphie et archéologie sémitiques*— pl. 87.

ment.—Las monedas de Sagunt no portan aquest nom sino quant hi es en llatí. L'única inscripció ó lligenda de las monedas autonomas es *Arse*. ¿Arse vol dir Sagunt? Per saber lo que volia dir Sagunt prenguerem la falla de la seva fundació, contada per los grechs, segurs de trovar una explicació análoga á la de la pell de bou ab qu'explicaren lo mot caldaich de *Birtsa*.—Y efectivament la lligenda diu que Sagunt fou fundadada per Zacyntho ó per los habitants de l'illa jonica de Íakyntho avuy Zante. —Aquesta explicació 'ns va fer creure que no 's trataba mes que d'una homofonia, y no 'ns equivocabam.—Nosaltres nos posarem allavors la cuestió de saber *Zacyntho* que volia dir, y Curtius consultat per nosaltres no va respondre á la nostra demanda.—Allavoras empenguerem la etimología per nostre conte, y diguerem, que *Zakyntho* era igual á *Yakyntho*, y per veure clar no hi ha com posar escrits en grech los dits noms un al costat del altre, y tenim;

Z...*ἄκλινθος*—Zakynthos—Zacynthos.

Y—...*ἄκλινθος*—Yakynthos—Yacynthos.

es dir noms del tot iguals ab lo sol cambi de zeta per úpsilon.—Si prenem ara lo nom *Υἄκλινθος* y pronunciem la *κ* com k tenim *Yakinth*, nom que no es igual al de l'inscripció de Castello *Ieigouth*, pero que no hauria rechasat ja la sinonimia cap filolech.

Nosaltres tirarém encara mes endavant. *Iakynthos* es lo nom de la pedra preciosa y de la flor dita *Jacinto* avuy en dia. Del estudi dels Jacintos nostres ó pirenaichs, En Lamarck ne feu una varietat el *Hiacinthus hispanicus*, donchs la celebritat de nostres flors comparadas ab las del orient d'ahont semblan fins originarias, podia ser la causa de que's dongués á un *país ple de Jacintos*, aquest nom.—La explicació era satisfactoria, mes nosaltres no'ns donarem encara per satisfets; mes partin del dit suposit buscarem en l'hebreu, lo nom del Jacinto, y dit nom no se

hi trova, es una paraula perduda. ¿Que fer? —Lo qu' en iguals casos ensenyan los grans semitistas, los Geseni, Ewald, Renan etc. acudir al alarb, y en l' alarb tinguerem la inmensa satisfacció de trovar per lo nom del Jacinto *Ieaikouth*, sentint molt que la nostre imprenta no tinga characters alarbs per escriurer lo nom tal com sona. (1) Tenim donchs:

Inscripció ibérica
IEIGOUTH

mot arabe
IEAKOUT

no hi ha donchs dubte de que lo mot iberich *Ieigouth*, traduhieix l' alarb *Ieakout*, y lo grech Ἰάκινθος. Donchs Sagunt no se digué may tal nom. Sagunt, es lo nom del pais, de la gent; lo nom de la ciutat era *Arse*, y aquesta estava edificada en lo *Pais de Ieigouth*, es dir en l' *aber Ieigouth*. Lo vers segon

: *aber Ieigouth* :

es donchs *pais Sagunti*.

Lo vers tercer mereix també algunas explicacions.

ש, de, הן, nosaltres llegim הן per הן que es lo que dona l' inscripció ibérica cambi fonetich conegudissim y propi de la llengua fenicia que feya de las הן, י.

Tenim luego lo nom שן, arrel que declara inusitada Geseni, mes que no ho seria tant quant ell la trová, y ara ens surt en una inscripció iberica. Probablement diu lo mestre, aquest arrel sona y val com las arrels שם, עצה, y aixis nosaltres llegim, «*comprimi, apreta* la resistencia» referinnos á aquella part de las fortificacions de Sagunt de que parla lo primer vers.

Respecte de la lectura del vers 4, ferem notar que l' *ur kakare* se traduhix *ciutat circuit* construcció impropia del geni de la llengua hebraica y que claranent indica un

(1) Las lletres son *ie, a, gaf, van, te*.

modo de parlar propi del poble iber. L' ultim nom d' aquest vers es הר que nosaltres llegim רה(ב) , la falta de la ב no sabem com explicarla falts com estem de medis per determinar la fonetica del fenis-iber. Tal volta fou suprimida per abreviatura.

Lo nom propi del vers 5, אוראון , *Auraun*, (1) sona en *Samuel* 11, 24, 16. Mes endavant discutirém aquest nom.

עי pala, hauria de esser *palas*, la supresió del signo de plural no te importancia, puig se trovan iguals casos en bon nombre d' inscripcions semiticas.

Lo vers 6 presenta serias dificultats de traducció, per lo tercer grupo en que havem dividit lo nom; היאבג , seria una metátesis de אביה *ubi* ahont?

Res hi ha que dir respecte dels versos 7 y 8 empero ferem uotar per lo que toca al vers 8 la rigurosa traducció que per l' hebreu fem del nom iberich, y com lo valor de la $\uparrow$ correspon exactament á la γ . Mes endavant tornarem á parlar d' aquest nom de *Adoniah* per quant hi creyem veuri lo nom d' un heroe Sagunti.

Lo vers 9 presenta la dificultat del primer signo, puig tal estrella no hi ha medi d' explicarla. Si la suposem formada de una $\text{+}=\text{h}$ ó de una $\text{X}=\text{t}$ ¿los altres brassos valdrian com juclas? Si llegim *h*, lo nom podria ser *H Dei*, יה sona com nom propi en *Esdras* IV-9 com *Deiv*. Si llegim *t*, tenim *Tadei* nom propi ben conegut.

Las dificultats continuan per lo vers 10 puig llegim com 3.ª persona del plural del perfecte de kal הש llegint דס (1)

Lo vers 11 ens dona la novetat de la ה unida ab lo verb. Geseni fa constar que l' ה s'usa be que rarament com prefix de verb, y diu ademés qu' á vegadas serveix de relatiu y per tal la prenem en nostre present cas.

(1) En *Samuel* lo nom es *Aurana*; nosaltres donchs estem autorisats á posar tambe a final. No ho havem fet per quant, com ja ho feu notar En Renan, en fenici son molts los noms propis acabats en *n*.

Las dificultats que van continuant per tota aquesta part central de nostra inscripció al arribar al *vers 12* se fan majors de modo que d'ell sols proposem la lectura del nom propi Aurauna que podem distingir per llegir-se igualment en lo *vers 5*.

No s'aplaneixen las asperesas al arribar al següent *vers*. Lo primer grupo del *vers 13* se pot llegir com ho fem bé que l'arrel s'hagi de determinar per altres llengües germanas. Mes per lo grupo següent tenim ja major dificultat, puig á mes de tractarse d'una arrel incerta y dubtosa com la declara en Geseni, tenim necessitat de donar á son sentit un valor digemo *axis* metafórich. En castellá se diu *se doblgó la resistencia* (del enemich), en catalá dihem *los van dublá*, donchs aquest sentit proposem nosaltres que 's dongui á l'arrel *ןהר*.

Lo *vers 14* se diferencia entre la transcripció y la lectura, mes nosaltres creyem que la diferencia consisteix en una metátesis.

Per fi tornem á entrar ab lo *vers 15* dins un terreno mes franch y cla, puig la lectura de dit *vers* sols comporta un cambi de *ט* per *ת* lo que no ofereix cap dificultat.

Lo *vers 16* dona una particularitat digna de fixarshi, tal es el sonar lo nom *Arsense* puig la terminació es evidentment llatina. ¿Com esplicar aquest fet? ¿Per l'influencia de la llengua llatina en l'aliada dels romans? ¿En l'influencia que ja los llatins exercian per lo Mediterrá? O be llegim mal, y havem de partir lo nom *השנ השרא*, en aquest cas declarem que nosaltres no havem sapigut trovar lo just valor del arrel *השנ*.

Lo *vers 17* dona una lectura clara per dos dels quatre grupos en que creyem que 's divideix, mes la lectura dels altres dos es per nosaltres difícil, y tan mes difícil quant no volem forsar en res la máquina, com se sol dir, per arribar á resultat, y quant precisament creyem que 's tracta del heroich sacrifici dels saguntins.

Continua la dificultat per lo primer grupo del *vers 18* que no acertem com llegir.—La lectura del segon grupo,

cambiant la *z* per *ı* que no te res d' anormal, dona lo nom *memoria, monument*.

Respecte la lectura del *vers 19* s' haurá notat que llegim *ı* per *ı̄*, aixó no te dificultat. Luego proposem que 's llegeixi ab elisió de la segona alef considerant aquesta vocal. Aixó se pot justificar recordant, qu' en aquellas inscripcions escrites en euskar, y també en las numismáticas, la elisió ó supresió de vocals es facultativa, donchs res mes natural y lógich que suposar ó be igual sistema per lo semítich, ó be una distracció per el cas present.—Mes d' un mot que declarem dubtós ó impossible—per nosaltres—de traduhir, hauriam donat per lo clar, de llegir tal qual semi-vocal com vocal pura; no ho havem fet porque no 's digués que forssabam lo resultat, si ara ho fem es per que surt tan clara l' evidència que 'ns sembla no hi haurá dificultat alguna en punt á admetre la nostra lectura.

Curiosa es la lectura del *vers 20*: lo nom propi del heroe de Sagunt enterrat en lo *puche* de Castelló 'ns sembla euskar, puig si be la *I* y *ı̄* podrian llegirse *Bel (Belo)*, de las altrás duas lletras no sabriam que ferne, per aixó proposém que 's llegeixi *Bilkia* fent la *k*, *g*, per nostre fet, y clar está que dit cambi per lo modern euskar no te res d' estrany ni d' inadmissible. Lo mot *Bilgia* se trova en Larra-mendi y també en Van Eys.—Lo nom de la ciutat *Aies(e)* es ben conegut, es lo nom de la moderna Isona; en sas monedas lo nom es *Iese* y en sas lápidas llatinas lo nom es casi bé sempre *Aeso*: altres vegadas sona *Ieso*. [Donchs *Aese* ó l' *Aiese* de la nostre present lápida nos torna á donar ó bé una nova proba de l' influencia llatina, ó una particularitat del llenguatge propi dels ibers-semítichs. Recordis lo qu' havem dit de l' *ı̄* que 's trova devant lo nom de Gades.

Lo *vers 21* no te res qu' explicar.

Resulta donchs dir l' inscripció de *Castello*:

«Las murallas del poble del pais Ieigouth de cap aques-
ta part apreta ciutat circuit lo feros el Aurauna pala (s)

»de manera no son ruinas..... aquestos lleons Adoniiahu
 »(Deiv, Hadid, Tadei) ells mateixos obstruiren als quals
 »feren... Aurauna astut doblega palas resisteneia prosapia
 »del poble de ma ciutat arsense alegre... fort (a)... Monu-
 »ment del varo Belkii ciutat Aiese prosapia dels fills (be-
 »ni) el Arse.» Es dir:

La Birtsa del poble del pais Sagunti (Ieigouth) de cap aquesta part, apreta lo circuit de la Ciutat lo feros el Aurauna ab palas, de manera que no son mes que ruinas..... aquestos lleons Adoniiahu y Deciv (o Hadid Tadei) ells mateixos obstruiren y feren..... Aurauna ab astucia doblega ab palas sa resistencia. La prosapia del poble de ma ciutat arsense... alegre... forta..... Monument del varo Belkii de la Ciutat d' Aies (e) de la prosapia dels beni (fills) d' Arse,

Per estimar en tot son valor la gran importancia de l' inscripció de Castelló, no hi ha mes que comparar son dit ab lo que conta T. Livi del siti de Sagunt, es dir de la Ciutat d' Arse, y allavoras se veurá sino justificada del tot nostra lectura, al menys comprovada de una manera satisfactoria.

Diu Livi que 'ls Carthaginesos atacaren la Ciutat «per un angul de la muralla qu' avansaba per una vall mes unida y oberta qu' el terreno circumvehi... d' aquest costat comensá l' atach principal.... Una torre inmensa dominaba aquell costat de la muralla, *Hist. Rom. Llibr. II-IV.*—«Batuts los murs sens descans, estaban esquerper varias parts... En un costat una llarga bretxa habia dats obert la vila; tres torres y la muralla que las unia s' habian enfonsat...» *id-id. VIII.*—«Los saguntins habian trevallat nit y dia sens descans per aixecar un nou mur en lo punt en que s' havia obert la bretxa... Quant las catapultas habian nategat las murallas de soldats, Hani-bal aprofitaba l' ocasió y enviaba 500 africans ab palas per' arruinar lo peu dels murs... Enfi s' apoderaren d' un mur... los saguntins ne feren un d' interior.,» *id-id. XI.*

Per últim vensuts tots los obstacles y veyentse perduts los saguntins se sacrificaren.

La concordancia entre lo dit per Livi y l' inscripció de Castelló com se veu es completa. Adoniah y lo seu company son aquells que dirigian la construcció dels murs interiors y qu' evidentment son los que detingueren als carthaginesos quant s' apoderaren de la ciutadela ó Birtsa. Mes la relació del historiador romá diu que dirigia l' atach Mahrbal en ausencia de Hanibal, mentres que l' inscripció de Castelló parla d' Aurauna. ¿Pot existir alguna relació en *Mahr* y *Aur* radicals dels dos noms? O bé havem de tenir á Aurauna com lo jefe cartaginés que manaba als que obriren la breixa y entraren en la vila, es dir lo jefe de la vanguardia?

Havem terminat nostre estudi lapidari; desitjosos de probar nostre teoria havem emprés en aquest punt un estudi superior á nostres forssas, y que no hauriam portat á cap sens l' auxili y entusiasme de un bon amich reputat filolech que 'ns ha volgut ajudar y alentar, y de qui no podem dir son nom, puig sa modestia que 's tan gran com son saber ens ha imposat lo gran sacrifici de no donarli publicament las gracias; mes ja que no podem dir son nom dirém que 's sembla molt al autor del llibre que dins no llarch temps tractará de nostre llengua catalana, com d' ella ne saben parlar los que estudian las llenguas ab criteri científich y ab esperit d' investigació.

NOMS PROPIS DELS PRIMITIUS CATALANS.

No podiam, ni debiam per arít y difícil deixar d' ensajar l' estudi dels noms del primitius catalans, un dels medis que mes clarament proban la filiació de un poble.

Fins avuy los filolechs están conformes en atribuir tots los noms propis á dos ordres d' ideas, las mes contraposadas, puig fins ara tots los antichs noms analisats nos

han donat ó be noms de Deus, ó be noms de objectes vulgarissims, de circumstancies personals, ó de onomatopeyas.

Una vegada dít aixó ja 's veu tota l' importancia històrica del nostre estudi, puig que si trovem noms de deus, já tindrem averiguat á quins deus donaban cult los antichs catalans, y si 'ns surtén noms derivats de onomatopeyas ó de noms vulgars ó comuns, ja sabrem quina llengua parlában los fundadors de nostre nacionalitat; per aixó havem colocat aquest estudi en aquest lloch puig es un epilogo demostratiu y comprobatiu de quant havem dit fins assi dels *origens y llengua* del poble catalá.

Desgraciadament los historiadors grechs y romans nos han conservat un tan curt número de noms propis de personas que 'ls podem contar ab una ma, puig los únichs que recordem son:

Indibil, Mandoni, Amusitus y Biltstage.

Comensem donchs per lo nom mes célebre, y ja esta dít qu' aqueix es el del heroich.

Indibil.—La forma llatina d' aqueix nom no 'ns hauria amagat may lo verdader nom del heroe de la patria: mes per sort los grechs, Polybi, al conservar-lo en la seva historia, ho feu donantli una ortografia mes adecuada al nom genui d' Indibil, puig per conta d' escriurel com ho han fet los llatins, escriu Ἰνδοβαλ y en aqueixa forma ja 's veu clar com se diria lo jefe dels Ilergetas conforme á la llengua del pais.

Escribint donchs lo nom ab arreglo á la ortografia y llengua dels primitius catalans, tením que l' acent tenue grech es una *h* de ahont ja la forma *Handobal*. *Han*, es la primera silaba de Hanibal, y An-milcar, etc. Lo nom del gran general Cartagines es חני בعل, es dir *Hani-Bal*, y vol dir la *Gracia de Baal*. La segona y tercera silaba 'ns donan lo nom del gran deu siro fenici ab la seva mes general apelació, la adoptada per la Ciutat Eliounithana, es dir *Itho (n) Itha (n) Baal*, d' ahont HAN-ITHAN-BAAL, convertit per los grechs en An-do-Bal, y per los llatins en Indibil.

Mandoni.—Lo nom del germa d' *Han-Itho-Baal* demana lo segon lloch.

Per Mandoni no tenim mes guia per endevinar lo nom amagat en una forma que sembla grega, mes per sa homofonia, puig es innegable que Mandoni, sona *Man-t oni*, y si es *Man-toní*, ja sabem lo verdader nom del mártir de la independència catalana; puig *Man* es la proposició בֶּעֶן, *propter*, això es *prop de*, *junt ab*, y *toní*, no es mes que 'l nom de la gran deesa *Tanith*, d' ahont *Toni* ó *Tononita*, la penya ó la ciutat de *Toni* ó *Tononita* d' Avien; *Tona* prop de Vich etc., de modo que 'l nom de Mandoni, es *Prop de Tanith*, *Junt ab Tanith*, es dir MAN-TANITH.

Amusitus.—Lo nom del valent defensor de *Alforja* mereix lo tercer lloch en nostre estudi, puig que s' ilustrá defensant la patria contra los Romans.

De cop sembla llatí lo seu nom, mes miranti de prop se veu que nos pot treure d' *amussiat*, y allavors no 's pot escapar á ningú la paraula del gran deu de Tebas *Amoun*, puig per mes qu' *Amusitus* sembli lo mateix que *Amusiat*, ja 's compren que T. Livi no hauria adulterat un nom llatí, si llatí hagues sigut lo nom del patriota catalá.

Nosaltres creyem que la seva reducció no ofereix cap dificultat, y que lo nom verdader es *Amuset* cambiada la *e* en *i*, y ab la terminació llatina *us* *Amusitus*.

Amuset es un dels dictats de *Amon*, lo gran deu egipci, que com se pot veure En Hübner tenia adoradors en Espanya, y *Amuset* vol dir *estimat d' Amon*. Aquest nom era també usat per los egipcis com nom propi, y en prova vegis l' *Amuset* del sacofago de Séti I, en l' estudi de P. Pierret avans prenomemat.

De modo que dels tres noms dels defensors de la patria son dos d' ells semitichs, l' altre egipci. Y donchs ¿qué concloure d' aquest fet com no sia l' us de una llengua semítica per los contemporans d' Hanibal, y l' origen per nosaltres atribuït al poble civilisador de la primitiva Catalunya?

Un altre nom nos doná á conèixer Livi y es el de Bilis-

tage lo jefe dels ilergetas quant la vinguda de Cato á nostre pais.

Bilistage no es un nom llatí, ab aixó no hi ha dupte; ¿Bilistage es semítich? Nosaltres creyem que no. Per nosaltres Bilistage es un nom pur celtich.

Belenus, Belinus, *BILIS* es lo nom del deu celtich identificat ab Apolo (1)—en Espanya hi havia un poble celtiber que portaba lo nom de Belli,—y la terminació *tage* creyem veurela en la terminació del nom *Vertragus* ó *Vertagus* nom d' uns gossos molt corredors de la Galia segons Martial. Aquí l' importan es veure com en Martial lo nom celtich que 's *trag* cambia en *tag*, de modo que la perdua de la *r* per lo nom de *Bilistage* queda justificada y probada com una corrupció llatina. *Trag* segons Ebel (2) vol dir *correr* d' ahont per l' Apolo celtich lo dictat de *corredor*, *del que corra*, que portaba ó tenia l' Apolo grech-romá. Bilistage donchs, es *Bilis-trag-e*.

La presencia d' un nom celtich entre los primers catalans res te d' extraordinari, y menys encara en un temps en que combatian junts contra los romans, catalans y celtibers.

Coneguts los quatre noms únichs de que tenim noticia dels primitius catalans, ¿hi pot haver dubte respecte del carácter de nostra civilisació?

Si encara 'n queda rastre, per extirparla, llegexis lo qu' ara seguirá respecte á la religió d' Indibil y Mandoni, y diguin si 'ls que portaban noms semítichs y adoraban deus semítichs podian ser altra cossa que semítichs-iberisats, es dir Iber-semítichs.

(1) *Ethnogenie gauloise. Glossaire Gaulois*.—2.ª ed. pl. 374.

(2) *Zeus Grammatica celtica*, 2.ª ed. editada per En Ebel, pl. 4.

ETHOPEA

LA RELIGIO DELS PRIMITIUS CATALANS.

No s' esperi trovar en aquesta part de nostre treball un estudi complert dels usos y costums del primitiu poble catalá. Los documents per ferlo no abundan, mes tampoch son tan escasos que no puguessim donar una idea del estat de civilisació d' aquells temps, mes lo que á nosaltres ens interessa es l' estudi d' aquells usos y costums que ó son ab-orígenas ó revelan lo poble que civilisa nostre país.

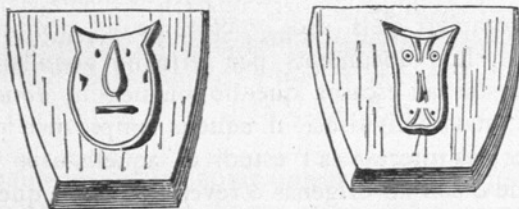
Dins d' aquest ordre d' ideas ja está dit que res tan important ni trascendental com l' estudi de la religió dels primitius catalans y de sas prácticas religiosas, per quant res es tan capable de fernos coneixer las influencias que dominan á los pobles de l' antiguetat, com l' estudi de la pura idea religiosa, que nosaltres havem de deduhir dels pochos monuments que de tal ordre han arribat fins nosaltres.

Per tot quant havem dit fins assí clarament se despren que los monuments de la nostre primitiva civilisació havem de referirlos al geni del poble fenici, y particularment als sidonenses per haver vingut los primers á las nostres terras. Empero En Bofarull no ho vol axis, puig opina y sosté que la civilisació Catalana es mes púnica

que fenicia, sens considerar que quant los Carthaginesos estigueren en cas de iufluir moralment, ja feya 1,500 anys quels Fenicis-Chetas, y els Fenicis de Tyr exercian sobre la Iberia una influencia moral y material.

Lo particular es, que sent la religió lo que informa l' idea d' un poble, vol En Bofarull que la religió del poble Catalá siga la grega, quant per ser consequent havia de dir que seria la púnica, venint á donar axis á las colonias focenses y rodias una importancia qu' en cap modo s' els pot donar atesa la seva insignificancia, y á la época baixa en que vingueren.

Y ja proposit de quina clase de monuments sosté En Bofarull l' origen grech de la religió dels primitius pobles Catalans! Res menys qu' ab motiu de la anomenada *pedra d' Olesa* que aquí reproduhim. (1)

Aquest monument religiós inspira á l' Historiador crí-tich de Catalunya las següents observacions:

(1) Lo dibuix que reproduhim es copia fidel del que dona dit senyor en la seva *Historia crítica de Catalunya*: respecte de la seva exactitut estem molt lluny de creurela ni aproximada.

Nosaltres no coneixem de visu la pedra d' Olesa, mes en lo *Viatge pintoresch á Espanya* del Comte de Laborde ni ha una magnífica reproducció feta ab verdader esperit arqueològich. Qui vulga veure dita pedra ja sab ahont anarla á buscar. Nosaltres havem empero copiat lo dibuix d' En Bofarull per demostrar com per ell no podia arribar á veurhi un monument grech, y per lo tant com un justificatiu de nostre crítica observació. Respecte de la opinió qu' En Laborde en tenia, direm que per ell era un monument fenici, sent molt justas y atinadas las referencias que fa dels símbols representats, quals referencias baix nova forma, son las mateixas de que 'ns servim per aclarar lo punt.

«Caresmar y algun otro de nuestros sábios lo consideraron »fenicio y se concibe que así lo juzgaran, porque en su tiempo, que no habia alcanzado el adelanto en los estudios como »ahora bastaba ver un bucranio en una piedra para atribuirlo »á fenicios ó á Cartagineses. Rougemon dió un paso mas des- »cubriendo á caso el símbolo de Diana en una de las cabezas »que allí figuran».

¿Cóm Rougemon concixé la pedra de Olesa? La veritat es que nosaltres no sabem que ve á fer aquí Rougemon, com no siga quel dit hagi escrit alguna obra sobre Diana per nosaltres no coneguda, puig En Bofarull no cita de quina obra treu lo que diu: per lo demás, en la seva *Edat de bronce* ó los *Semitas en Occident*, si alguna cosa diu sobre Diana es precisament al revés de lo que diu En Bofarull; mes veyam tot lo que diu nostre historiador:

«Hizo el monumento griego relacionado con esta divinidad »cuyo culto, dice imitaron los griegos de los fenicios. Atendidas las diversas representaciones de Diana, y aun mas la diversidad de sus nombres Febea, Lucina etc., y creyendo nosotros que debe admitirse un culto griego separadamente del »fenicio, por mas que este influyera en el otro en algun tiempo »no vacilamos en la clasificacion del monumento y lo vemos »relacionado manifestamente con dicha divinidad, mas que »por cuanto se ha dicho, por las observaciones que vamos á »hacer; es la vaca animal que sobresale en la historia de Diana, y la mula, animal ingenito respecto de su especie, preferido por esta circunstancia para los sacrificios que se ofrecian »á la Diosa protectora de los partos y de la generacion. La calavera del buey que adorna el monumento mas que bucranio puede ser muy bien cabeza de vaca, y la otra que parece »de caballo puede atribuirse asi mismo á la mula, el objeto »de cuyo sacrificio, esto es; mantener la virtud de la generacion deben de simbolizar los órganos genitales que se encuentran á los lados, y que en la lámina presentamos »suelos.» (1)

(1) *Historia crítica de Catalunya—To. I—pl. 144, 145 col. 2.ª y 1.ª*

Per explicar lo dit per En Antoni de Bofarull, y per justificar l'importancia que donem á la *pedra* de Olesa, en la que llegim la religi6 del primitiu poble Catalá, transcribirém algunas líneas de lo qu' ha escrit un home tan modest com sabi, un digne sucesor dels Florez y Caresmars, si'ls temps que corren permetessin continuar las obras d' aquells patricis.

El senyor Parassols ha dit:

«A últimos de Setiembre del año 1867, un violento huracán derribó la parte E. y S. del muro exterior del Castillo de Torelló, y entre los escombros que, rodando cuesta abajo, pasaron al pié del llamado Puig Cornador, fué hallada una piedra de forma cuadrangular, que en su cara principal contenía tosco y gastado relieve, la figura de un buey ó toro, rodeado de medio borradas inscripciones de caracter fenicio, y en dos de sus ángulos los únicos que estaban enteros, se veían los distintivos de los dos sexos, símbolo, segun los fenicios de la dualidad mística generadora de la naturaleza.»...

«Los fenicios, otro de los antiguos pueblos pobladores del valle, construyeron en el sitio que hoy ocupa el castillo un edificio en honor de la divinidad que adoraban. Sabido es que ellos lo mismo que los egipcios y babilónicos de quienes lo aprendieron, tenían el culto de Astarte, la Astaroth Bíblica, que no era otra que Isis Baaltida ó la Luna, á la que representaban, ya bajo la forma de una muger coronada con el disco de la luna, ya bajo la figura de una vaca, por hacersela la madre del buey Apis, y muchas veces bajo la del buey ó toro, por la que, segun su teogonia, tomó Isis para buscar los pedazos que de su esposo Osiris habia esparcido su enemigo Tifon, y entonces la llamaban *Deo Luno*; acompañando á esta figura de buey ó toro con los distintivos de ambos sexos, por reconocer en ella la dualidad mística y la personificacion del poder fecundo y generador de la naturaleza. Esto representaba la piedra hallada en 1767, como se notó ya, la que era una indudable prueba de la existencia en dicho punto de tal edificio religioso, como de otro en Olesa lo acredita otra piedra de que habla Caresmar.» (1)

(1) *Revista histórica*—Año 1876—pl. 213, 214 y 215.

La nostra intervenció donchs quedarà reduhida á justificar lo dit per En Parassols.

Los Fenicis, com los Babilonichs, puig estigueren sots-mesos á la influencia de aquets, sorpresos del gran paper que jugan el sol y los demás astres en la vida y en l'armonía del mon sideral, acabaren per referirho tot als astres, y naturalment lo primer lloch lo ocuparen los astres principals, lo sol y la lluna.

De aquesta manera de veura las cosas, á la exageració en que caygueren respecte al principi igneo de la naturalesa no hi va mes qu' un pas, y áxís imbuits de la idea de qu' el calor era el principi de tota vida y de tota activitat, feren los fenicis com los seus mestres los babilonichs, á Deu, lo principi igneo baix lo nom de Baal y Melkarth, puig ab los dos noms era conegut lo Deu nacional fenici que tenia lo seu gran temple á Tir ahont era adorat baix la forma de una *pedra lluminosa*.

Aquestas pedras sagradas—los Fenicis may tingueren estatuas en los seus temples,—tenian per nom *Beth-el*, que convertiren en *Betyla* los grechs, nom que volia dir, «casa, habitació de Deu», puig creyan que la essencia divina residia virtualment dintra d' ellas.

«El Deu naturalesa» diu En Lenormant, á qui pert nex lo qu' acabem d' exposar, «era un ser complex«..... «Causa y prototipo del mon sensible, te una doble essencia, poseiex y reuneix los dos principis de la generació »terrestre, el principi actiu y el principi passiu, mascle y »femella, es una dualitat en la unitat, concepció que per »consecuencia del desdoblament dels simbols dona naxement á la noció de las deidats femeninas.»

Axis, á cada Baal se li junta una Baaeth, de ahont sortí la parella del sol y la lluna ó sian Baal—Astoreth. (1)

Ya sabem donchs qu' áxis la pedra del castell de Torelló, com la d' Olesa, eran unas betylas, ab los simulacres

(1) *Manuel de histoire ancienne del orient—Vol. II—pl. 353 á 355.*

dels deus fenicis Baal Astoreth, representats per los dos caps del dibuix, y perfectament carecterisada ab los instruments de la generació humana.

Mes, ¿perqué aquells caps de bou y de vaca? L' home ha tingut sempre l' absurda manía de transportar al cel quant le rodeja en la terra, y aixó des lo temps mes antich, com ho proban los himnes vedichs, que representan los astros per las *vacas* celestes.

Y, ¿qué vol dir Astoreth, el nom de la dona de Baal? La explicació la dona cumplida y clara, lo *versicul* 13, del capítul VII del *Deutoromio*, puig Astoreth, ó Astoroth, es el plural d' Achstar ó Achstarah que significa *vacada*. Per lo tant si la muller era la *vaca*, el marit havia de ser lo bou, d' aquí la representació de Baal-Astoreth per lo bou y la vaca, representats en la belyla d' Olesa per la delicadesa de formas per lo cap femení, y per la rebustés per lo masculí.

Per últim, ¿com es posible atribuir á los Grechs, al poble de la forma, un monument que tant havia de repugnar á lo seu geni artistich? ¿S' ha trovat en Grecia per ventura un sols monument que puga ser comparat á la betyla d' Olesa? Per nosaltres quant no tinguessim altres arguments qu' oposar á l' atribució que fa lo senyor de Bofarull, ens bastaria aqueix sol, aixó es que s' oposa al geni eminenment artistich, y per lo tant eminenment antropomorfich dels Grechs.

De aquesta representació simbólica en tenim un altre, be que de divers estil en la pedra, cipo, ó lápida religiosa publicada també per En Bofarull ab lo nom singular de monument celtich, nom que també dona á un vas ab inscripció ibérica quals inscripcions havem estudiat.

Veritat es qu' encara hi ha qui dona á las inscripcions ibéricas lo nom de celtíberas, mes donar lo nom de celta net y pelat á un monument de forma tant regular y artistica com es la dita lápida, es cosa qu' á nosaltres no se 'ns hauria may ocurregut, y fins creyem que no se 'ns en podrà citar un altre exemple.

Lo que 'ns interessa de la dita lápila son los seus símbols. En primer lloch veyem en ella dos delfins indicant clarament la seva procedencia, aixó es, el ser dedicada per un poble marítim, y com s' es trovat en Barcelona, á n' aquesta ciutat havem d' atribuir-la.

Porta també la mitja lluna y una estrella; per lo que sembla un monument dedicat sols á Astoreth, que com á lluna era la reina de las estrellas.

També podria ser per conte de Asthoreth, Tanith, personificació del cel de la nit y particularment de la lluna, puig en veritat sigue de Tanith y no de Astoreth de qui tregueren los grechs la seva Artemisa, la Diana dels Romans.

Los Carthaginesos, poble fenici, circumstancia que no hi ha qu' olvidar may, tenian á la dita Diosa en gran devoció, y fins era la seva principal deïtat femenina, siguent lo seu símbol un cap de vaca ó be d' home ab banyas.

Del cult de Tanith en Cathalunya ens sembla qu' en tenim un gran exemple.

Tolomeo dona al cap de Palamos el nom de promontori Lunari; Celebandich diu Avieno de *Celen* que vol dir Lluna en grech. ¿No traduhiren librement Avieno y Tolomeo, lo nom de Tanith? Podria ben ser, mes ens sembla que tenim un exemplar menys discutible encara.

Cortes diu que lo cap de Torruella de Mongri correspon á la penya *Tononita* de Avieno, y que Tononita ve d' un temple dedicat á Jupiter Tonante, qu' es trovaria en aquell punt.

Si á la penya Tononita y á la rada de Tonon seguia una Ciutat del mateix nom, aquexa ciutat es diria donchs, ¿ciutat del Temple de Jupiter Tonante? Nom verdaderament imposible puig no estava en lo geni dels antichs tals composicions de noms.

Mes si suposem que la ciutat de Tonon ve de Tanith, tenim que la ciutat en qüestió no seria mes qu' una ciutat de *Diana* traduhida per grechs ó llatins, y de ciutats de Diana com es ben sapigut, ni ha, y ni ha hagut mes d'

una. La ciutat de Denia no es altre que la antiga *Dianium*. ¿Y no surt millor Tonon ó Tononita de *Tanith*, que no de Tonante?

Respecte al caracter de la religió dels primitius catalans res podriam dir de no haberse trovat una inscripció fenicia en Marsella en la qual s' anomenaban los sacrificis qu' es feyan á los Deus, sens ferse empero menció de sacrificis humans, puig en la llarga relació que dels dits fa, sols parla de toros, vacas, aucells, ciervos etc. A nosaltres s' ens figura que no es fer violencia á las cosas suposant que quant diu la dita inscripció de Marsella es pot apropiat á Barcelona y á Catalunya, tan mes quant los Fenicis no arribaren á Marsella si no despres d' haver colonisat Catalunya.

Empero al altre extrém de nostra terra havém dit que s' hi havia trobat un temple, que d' aqueix temple se n' havian tret molts simulacros de divinitats y que del seu estudi 'n surtia clara la dedicació del temple al deu fenici Elioun, es dir, á Adonis-Osiris. Ara 'ns toca probar nostre acert, ab lo que també donarém una prova concluyent en favor de la téssis que sosteniam en punt á ser la religió dels fenicis la religió qu' inspirá á Indibil y Mandoni sos grans fets y son elevat caràcter.

Com se compren no podém nosaltres en aquest moment fer un estudi detallat y minuciós de tots quants objectes s' han trovat en lo *Cerro de los Santos*; á nostre fi bastava estudiar los més característichs, deixant per millor ocasió un treball que temps fa que tením fet sobre tals antiguetats, tan mal compresas y ab tan poch coneixement criticadas.

Entre los objectes trobats y descrits per lo senyor Rada y Delgado en lo seu discurs de entrada en l' *Academia de la Historia*, figura un petit obelisch, als seus ulls d' origen enterament egipci, y diu, de las representacions esculpidas en lo mateix, que son *caracteres completamente desfigurados, que se apartan en esto precisamente del arte de donde proceden, pues allí los signos están dibujados*

con tal precision, que no cabe la menor duda acerca del objeto representado, mientras en el obelisco de Montealegre la mayor dificultad para la interpretacion errónea nace de no poderse definir claramente los objetos copiados en los geroglíficos. Nosaltres no podém consentir una opinió que 'ns maravella que deixés passar com cosa seva i' Academia de la Historia, puig que més que una opinió, en qual cas seria molt respectable, es un error tan gran que no podia autorisar sens perill de sa reputació.

Es per aixó, que, á la vegada que no'ns havém estranyat de que D. Joan de Dios de la Rada y Delgado, vegés completament fracassats sos esforços per interpretar aquella pretenguda escriptura geroglífica, hi hagués, entre las personas doctas que diu que pera la seva lectura consulta, no sols unanimitat en declarar aquellas figuras ininteligibles, sino que encara una d' ellas—no diu qui—s' adelantés á creer que tales signos no contenian verdadera leyenda, y que el autor de aquel exvoto los pusiera solamente simulándolos, como adorno característico, á manera de lo que hoy se hace en Turquía... Es un simple adorno, imitando los que mezclados con ajaracas y taurique, forman un elemento ornamental en determinado período del arte mahometano.

Queda, donchs, definit l' obelisch, d' *ex-voto* adornado con ajaracas y taurique de estilo egipcio.

Per nosaltres lo dit obelisco no es res mes que l' imatge del Deu principal del temple del *Cerro de los Santos*, lo tipo del deu Adonis-Osiris (Elioun), qual vida esculpí detalladament l' artista en las quatre parets del dit obelisch.

Y lo que més nös pesa es tenir que probar aquest punt: ¡tan clara, tan patent, tan manifesta es la representació del mito Osiria!

En la següent primera cara del obelisch comensa l' historia, vida ó mito de Adonis-Osiris. (1)

(1) Nostre dibuix es copia del donat per En Rada y Delgado, mes lo grabador reproduhint la copia tal com li donarem ha sigut causa de que

La llegenda poética de Adonis s'obra, com es ben sapigut, per uns amors incestuosos, que l' irritada Venus anaba á castigar durament, quan los deus clements, y compadescuts de los prechs de Smirna que havia abusat de son pare, salvaren á la mare de Adonis, metamorfoseantla en arbre, en *smyrna*.—*Ve-gis Apollodoro*,—Bibli. III.—4.

Fins aquí la poesia.

Lo mito osiriá partint també del incesto diví que 's troba en totas las religions antigues, puig tenian necessitat de representar baix forma sensible á Deu engendrantse á sí mateix, diu: «que á Osiris l' engendrará 'l rey dels deus, lo senyor dels deus, qu' es Ra, y qu' ell (també) es Ra». (1) L' inscripció tolemaica que acabém de citar demostra que Osiris es lo mateix sol, un deu solar.

Empero lo Sol, com á Sol ponent «no es la terra, sino aquell qu' es en la terra, ó en la tomba, no es l' aygua, sino l' habitant en l' aygua, no es lo deu vegetant, sino per lo contrari, 'l que resideix en l' arbre, en la regió del arbre Nar, es l' un en l' arbre, l' únich en l' acacia. (2)

avuy surti lo dibuix mirant á l' esquerra per conta de mirar á la dreta, afortunadament aquesta inversió no dificulta l' estudi. Aquesta primera cara té també la dificultat de que no 's veu la serpent circular y que está clarament indicada en lo dibuix d' En Rada. La falta de temps ha sigut causa de que no fessim grabar de nou tal dibuix.

(1) *Etudes égyptologiques*, Quatr. série. *Le myte osirien*, par Eugene Lefébure. Deux. part. *Osiris*, pl. 190.

(2) Idem idem, pl. 191.

D' aquest passatge n' havém suprimit las inscripcions geogríficas demostrativas de lo que diu Lefébure.

Concorda donchs perfectament lo mito científich y la fábula mitològica, l' arbre donchs de nostre obelisch no es més que ó lo símbol de la mare d' Adonis, ó lo mateix Adonis-Osiris com *arbre Nar*, com *l' un en l' arbre*, com *l' únich en l' acacia*, puig lo poble que dedica lo cipo del Temple d' Elo, y sobre aixó demaném tota l' atenció, per quant lo mito d' Adonis sols nos es perfectament conegut com Adonis grech, fenici ó siriach, comprenia en tota sa importancia la transcendencia del mito Osiria, y aixís millor que seguir las trepitjadas de la poesía en sa representació escultural, prengué per lo camí més serio y elevat del simbolisme egipciach, circumstancia que demostra la soberana influencia de l' idea egipciaca en lo poble d' Elo, y l' antiguetat del monument qu' estudiém.

Dihém tot aixó per quant mentres la mitologia nos diu com fou engendrat Adonis, lo mito osiriá 'ns lo mostra engendrantse a sí mateix, «l' engendra Ra y ell es Ra», y aquesta idea es la que representa en nostre cipo lo serpent y l' escarabat.

Com es ben sapigut la serpent es lo símbol antich de lo etern, per quant se creya que la serpent se reproduhia per sí mateixa. La serpent donchs del cipo d' Adonis, es lo mateix Adonis, representat no sols com principi de sí mateix, sino com á deu: recordis que moltes vegadas los egipcis representaban á Osiris ab cap de serpent. Diguém donchs ab Mr. Lefébure: «los egipcis que veyan cada dia lo sol desapareixer en la terra, y que deyan d' ell Ra se 'n va á dormir en la Terra (*Tanen*) representaban aqueixa idea baix la forma d' una serpent ab dos caps, emblema del Orient y del Occident. *En lo sarcófago de T' aho y en la tomba de Set I una serpent de dos caps, s' avansa cap la part anterior d' un escarabat...* y porta la següent inscripció: «Ell viu del Sol cada dia.» (1) La serpent y l'

(1) Idem idem, pl. 153 y 154.

escarabat donchs de nostre cipo (l'escarabat com símbol del Sol), simbolisan á Adonis alimentantse á sí mateix, vivint per sí mateix, engendrantse per sí mateix. (1)

Segueix en nostre dibuix un grupo representant una elipsis partida per mitat, en dos hemisferis.

¿La línea de la elipsis la forma una serpent mossegantse la cua? Com no está molt clar lo dibuix, per aixó posém la qüestió baix forma interrogativa, encara que á la veritat nos sembli evident dita representació gráfica no sols per veure lo cap en la part superior, si que també per lo major gruix de la línea elíptica en sa part inferior dreta representant l'estómach de la serpent.

En un y altre cas, es dir, cas de que la elipsis la formi com creyém una serpent mossegantse la cua, ó que siga tan sols una línea elíptica, tením que dita figura geométrica representa la terra.

Llegím en la magnífica monografia d'En Lefébure: «la eclipse ab la qual figuraban algunas vegadas los deus infernals ab lo títol de *Aquell que está sobre las arenas*, ó en lo sí estéril de la terra, títol donat á Osiris en lo *Llibre dels morts*... La serpent simbolisa sovint la terra rodejant los manes ó los deus... La serpent Meheu que forma una volta per sobre del sol infernal, y que 's diu la *Meheu de la terra* en la tomba de Seti I, tanca completament lo disch, mossegantse la cua... En fi, la representació que Champollion anomena ab lo nom de apoteosis del nom de Ramses, dona al mon subterrani, qu' está pintat

(1) No s'olvidi que l'escarabat era l'imatge del Sol atravessant la Terra, qu' era la funció d' Osiris com Ra, com Sol. *Mariette Notice du musée de Boulaq*, pl. 228.

Los Egipcis, diu Sant Climent d' Alexandria, figuren los astres per lo cos d' una serpent á causa de l'oblicuitat de sa marxa. (I. V, cap. 4.) En lo sarcófago de Taho del Museo del Louvre (núm. 6 de las planxas), se diu, que Ra navega cap l'horisont oriental del cel. *El ha fet la serp durant sa caminata*. Los cargols de la serpent *Meheu* simbolisant la marxa del deu. *Rev. archeolog. nov. série*. Tomo XXI, pl. 293 y 294, sarcófago de Seti I, par Paul Pierret.

de groch, color infernal, una forma circular formada per una serpent doble ó de dos caps.» Es evident, donchs, que 'ns trobém devant d' una habitació, sede, ó regne infernal.

Falta ara determinar exactament quin deu es lo d' aquesta habitació infernal que á la vista tením. Havém dit que la elipsis está dividida en dos hemisferis, en lo superior, ¿qué representan los objectes que hi ha dibuixats? Evidentment lo sagell de Tifon. Y ve en l' inferior creyém veurer los grans d' arena, del títol donat á Osiris en lo *Llibre dels Morts*. «Y en efecte, se trova, diu Lebéfure, la elipsis contenint una línea de grans rodons que determinan la paraula arena.» (1)

Lo mito osiriach diu: que á Tifon li doná son germá Osiris lo govern dels deserts orientals del Egipte; y que fou Tifon qui per engany va fer que son germá 's fiqués dins lo bahul maravellosament trevallat, que tancá una vegada lo tingué dintre, *sagellantlo* ab plom, tirantlo després al mar.

Lo mito, donchs, nos diu, que la representació simbólica de nostre cipo aludeix clarament á Tifon, com á rey del desert en los grans d' arena, com á matador d' Osiris en lo sagell, y com á rey del infern, ó deu del mal «en aquella elipsis per la que 's figuraba algunas vegadas als deus infernals».

Segueix á la representació d' Osiris dins la regió misteriosa, ó de Tifon (2) quatre signos que resultarian intel·ligibles si debaix d' ells no vingués lo bahul d' Osiris,

(1) Idem Idem, pl. 175.

(2) Ab pocas paraulas donarém á conèixer lo perquè d' Osiris dins la regió misteriosa ó *hemisferi inferior*. «Osiris no es tan sols lo senyor universal y únich, si que també es l' invisible: ara bé, la habitació natural del invisible debia esser la nit; vet aquí porque aixís ho crech, Osiris, porta sovint la cara pintada de negre, y porque ha sigut posat en lo *Neter æter*, «divina regió interior» (*regió inferna*).—*Rev. archeol.* art. cit. P. Pierret, pl. 287.

aquells signes representan la mar en sa forma geroglífica, qual forma ondulada tal volta hagi consumit lo temps: y per últim ve, com havém dit, lo bahul.

De modo qu' en la primera cara ó cara principal del cipo del temple d' Elo, tením tot lo mito d' Osiris representat en son mes alt y pur simbolisme.

Veyam ara lo que diuhen á propósit del mateix las altres caras.

Per si podiam tenir algun dubte respecte de la representació d' Adonis-Osiris de nostre cipo los símbols que ara aném á descriur la desva-neixerán.

Adonis, segons la falla evidentment siriaca, fou devorat estant de cassa per un os del Líbano—segons la mitología grega per un porch singlá—y que ho fou per un os en lo Líbano, ho demostran En Bourquemon, Renan y Lenormant, qu' han estudiat aquesta forma del mito d' Adonis del Líbano. (1)—Notis ara per lo que dirém després, que l' os va á dalt de tot d' aquesta segona cara del cipo, de modo que correspon ab l' arbre.

Queda donchs demostrat d' un modo incontestable la dedicació del cipo del Cerro de los Santos á Adonis del Líbano, y per lo tant explicat d' una manera no menys indubtable quin poble fou lo constructor del temple d' Elo.

(1) «Empero l' animal que combat ab Adonis y mata al jove Deu, pot cambiar de naturalesa en algunas variants del mito. Lo célebre baix relleu de Ghimel, en lo Líbano (R. P. Bourguemond, *Etudes de theologie philosophique e histoire*, série 2, To. III, pl. 415 y següents, núm. 1 de las láminas, y Renan *Mission en Phenicie*, pl. XXXVIII), fan d' ell un os.» Lenormant, *Lettres assyriologiques*. T. II, pl. 250.

Diu lo mito que lo bahul que contenia lo cos d' Osiris fou portat per las ayguas del mar á Fenicia. Mes la poesia embellint lo mito d' Osiris, diu, que un hipocamp—recordis aixó per més endavant—sortí del fons de las ayguas del mar y carregantse la caixa d' Osiris á coll, aná á la costa de Fenicia depositantla en la costa prop de Biblos, y que tan aviat la caixa tocá en terra, de la mateixa nasqué y arrelá un arbre que haviat la cubrí tancantla en son cos; arbre que un dia va fer tallar lo rey Malkarth, per ferne de son tronch una columna de son palau. Isis, muller d' Osiris, corré cap á Biblos cercant á son marit de qui havia sapigut lo paradero, y á fi de vetllar los seus restos, obtingué del rey de Fenicia que la prengué á son servey; y aixís de nit l' enamorada Isis se transformaba en colom y la passaba revolotejant al entorn del arbre misteriós qu' en son cos tancaba 'l del seu marit.

En Lenormant diu, que: «en un vas d' antich estil de la colecció del gabinet de medallas (de Paris) se veu á un costat á Isis plorant y á Osiris en son ilit fúnebre,» y «del altre costat se mostra una especie de hipocamp d' estil assiatich, de cua y cos de serpent marina, ab lo cap y los peus de devant de caball... (1)

En lo vas en qüestió donchs no falta mes que l' arbre per tenir retratat tot lo mito.

Ara bé, en nostre Cipo tenim lo colom y l' arbre, lo que falta es l' hipocamp, mes l' hipocamp ha aparegut en lo *Cerro de los Santos* ab tots y cada un dels caràcters descrits per En Lenormant, y lo senyor de la Rada y Delgado lo ha reproduhit en son treball *pl. xvii, núm. 6*. La presencia donchs del hipocamp en lo temple d' Elo, encara que com á figura separada, justifica nostre interpretació, per lo demés, reparis que si en lo vas citat falta l' arbre que vetllaba Isis, en lo nostre hi figura, faltan sols l' hipocamp, de modo que no deu extranyarnos tals supresions.

(1) Idem idem, pl. 196.

¿L' animal representat en la part baixa que significa?

Segons una antiquíssima tradició lo cos d' Osiris no fou tirat al mar, «sino en sa propia aygua» (1) y lo que aquesta frase pot significar en lo llenguatge simbòlich dels egipcis ja s' endevina fàcilment. Si fou, donchs, sumergit en s' aygua, Osiris es lo Nil; Osiris sumergit en l' abisme celeste, es Osiris tirat dalt l' alt Nil, y efectivament, segons lo mito en aquesta part del Egipte fou á buscar lo cadáver de son pare son fill Horus.

Ab aquest mito se vol representar, diu En Lefébure, la unió del alt y baix Egipte, y en un monument del Louvre *se veuen dos chacals*, representant cada un d' ells el *chacal* que resideix en l' alt y baix Egipte. (2)

Las representacions de la tercera cara del obelisch nos han donat molt que pensar.

Lo mito diu que Isis logra del rey de Fenicia en paga de sos serveys, que li fos entregada aquella columna de son palau que durant tant temps havia vetllat, y que una vegada en son poder ne tragué de son cos la caixa de son marit, y d' ella son cadaver, el qual reanimantse á causa de sas grans llágrimas y petons, recobrá també sa forsa procreadora, y la va fer mare d' un fill de camas flacas y tortas: lligenda qu' han estudiat particularment En Deveria y En Chabas.

¿Qui fou aquest fill?

(1) Lefébure etc, pl. 196.

(2) Idem. idem., pl. 197.

Diu Lefébure en la plana 205 de la seva tantas vegadas citada monografia del mito osirià, que al deu Thoth, en unas inscripcions de Denderah y Edfu se li donan los titols de *cor de Ra de qui lo feyen fill*, y si 's recorda lo que avans havem dit tenim qu' essent Osiris, Ra, Thoth es son fill.—Y afegeix En Lefébure, «que tal vegada, per rara que sembli l' idea al primer cop de vista, Thoth ha sigut figurat conforme á son paper de cor divi *com una especie de contrapés celeste*, y en efecte, una variant de l' escena del cap. 161 del *Llibre dels morts*, ahont Thoth obra las quatre portas dels punts cardinals, se 'l representa algunas vegadas tirant per una corda *lo pes* fixat en la volta celeste; alusió al moviment dels astres en sas relacions ab la lluna y al sol.» (1).

Evidentment los dos contrapesos de nostre Cipo, 'ns donan á Thoth com fill d' Osiris; pero diu lo *Llibre dels morts* segons Lefébure qu' aqueix te «un plafo de flamas, un circuit de ureus vivents, y que la terra de la seva habitació es l' aygua.» Y continua: «aquesta terra dins l' aygua 's trova representada en un monument del Louvre... per l' *arrel bulbosa d' un lotus*... emblema del mon material com diu Champollion.» (2) donchs no hi ha cap dubte que nosaltres trovem en lo cipo d' Elo la dita *arrel bulbosa* imatge del mon material.

Venen ara *quatre* quadradets, y un aucell; ¿que poden significar?

En lo text avants citat se diu que l' «*arrel bulbosa* sosten devant Osiris los genis dels *quatre* punts cardinals» y aquí hi ha qu' afegir que los quatre punts cardinals se donan com fills d' Osiris: Thoth, donchs, com fill d' Osiris podia ser los quatre punts cardinals, y baix aquest aspecte ens l' ha donat á coneixer Champollion en sos *Trevalls sobre lo ritual fúnebre dels egipcis*, pl. 157:

(1) Idem idem, pp. 205.

(2) Idem idem, pl. 186.

ahont se veu á l' aucell Ibis, aucell que li es consagrat portar los noms de Sur, Nort, Occident y Orient. D'aquí que creguem nosaltres que 'ls quatre quadradets, y l' aucell representen los quatre punts cardinals.

En los relleus de la quarta cara si no estem equivocats estan representadas las festas d' Adonis.

Las festas anuals que se celebraban en Biblos en honor d' Adonis comensaban conmemorantse la passió y mort del deu; tot era donchs, dol, dolor y tristesa.—Aquestos dias de reculliment eran reemplassats per dias alegres y dedicats al goig y á la alegria, en los quals se conmemoraba la resurrecció de son deu; y aqueixas festas comensaban ab la Cerimonia d' anar á recullir las donas de Biblos, lo cap d' Adonis-Osiris que lo mar tiraba á la platja de la Ciutat santa de la Fenicia.

Segons los autors antichs, Lucianus y Procopi, y també segons S. Ciril, lo cap d' Osiris arrivaba á Biblos tancat dins d' un gerro de barro, ó d' un cistell, y si be 's mira nostre Cipo representa lo gerro baix la coneguda forma de las jarras

encara avuy en us en Espanya.

Interpretem los dos primers relleus d' aquesta cara del cipo, com representant dos phallus, y 'ls dos que següen al vas sagrat com representant dos organs sexuals de la dona.—En aquestos dias de festa y de gatzara, y també de desenfrenada bacanal, las donas de Biblos estaban obligadas á consagrar sa cabellera al deu Adonis, circumstancia que demostra lo seu caràcter de deu fluvial —Osi-

